

УДК 316.61

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2026-1.18>

Софія ПОТЮК

доктор філософії з педагогіки,

асистент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти,

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

sofia.potiuk@uzhnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-8920-9358

ПОТЕНЦІАЛ ЛЯЛЬКОТЕРАПІЇ В ПІДТРИМЦІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

Анотація. У статті розкрито особливості застосування лялькотерапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку під час навчально-пізнавальної діяльності роботи. **Мета статті** полягає в узагальненні сутності та специфіки лялькотерапії, визначенні її потенціалу в розвитку та підтримці дітей з особливими освітніми потребами у інклюзивній освіті з огляду на суспільні детермінанти в умовах сьогодення. **Методи.** Для досягнення цієї мети було використано комплекс методів, як-от аналіз наукової літератури, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення теоретичного матеріалу та практичної діяльності, опитування. **Наукова новизна** полягає в тому, що, використовуючи метод аналізу наукової літератури та результати опитування, здійснили аналіз та розкрили потенціал лялькотерапії у роботі та підтримці дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, розглянуто п'ятиступеневий алгоритм, що охоплює партнерську взаємодію та поступове інтегрування ляльки у види діяльності, окреслено тематику занять Нової української школи відповідно до освітніх галузей, а також визначено терапевтичний аспект. Висвітлено моделювання ключових психотравмуючих або складних для розуміння ситуацій, що стосується сепараційної тривоги, травми війни, безпеки, сімейних та травматичних переживань. Окреслено специфічні прийоми лялькотерапії. **Висновки.** Сформовано узагальнюючі висновки, що лялькотерапія визначається як комплексний психокорекційний метод, що базується на механізмі проєктивної ідентифікації дитини з лялькою, у якій лялька виступає як безпечний об'єкт-посередник, через який відбувається опосередкований вплив на особистість дитини, зокрема через такі ключові прийоми, як проєктивна комунікація та логотерапевтичні вправи. За результатами проведеного опитування, зазначено, що лялькотерапія є високоєфективною технологією для гармонізації образу «Я» та соціальної адаптації в умовах інклюзивного освітнього середовища, при цьому потребує висококваліфікованої підготовки педагогічного працівника та врахування індивідуальних можливостей й потреб дитини з особливими освітніми потребами. Обґрунтовано перспективність подальших досліджень у практичному напрямі розкриття особливостей сюжетних і символічних технологій та простеження психологічного впливу на дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: лялька, лялькотерапія, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне освітнє середовище, Нова українська школа.

Sofia POTIUK

Doctor of Philosophy in Pedagogy,

Assistant at the Department of Physical Therapy, Rehabilitation, Special and Inclusive Education,

State University "Uzhhorod National University"

sofia.potiuk@uzhnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-8920-9358

THE POTENTIAL OF DOLL THERAPY IN SUPPORTING CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN INCLUSIVE EDUCATION

Abstract. The article reveals the peculiarities of using puppet therapy in working with children with special educational needs of primary school age during educational and cognitive activities. The **purpose** of the article is to summarize the essence and specifics of puppet therapy, to determine its potential in the development and support of children with special educational needs in inclusive education, taking into account social determinants in today's conditions. **Methods.** To achieve this goal, a set of methods was used: analysis of scientific literature, synthesis, systematization, comparison,

© С. Потюк, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

generalization of theoretical material and practical activities, and surveys. The **scientific novelty** lies in the fact that, using the method of analysis of scientific literature and the results of the survey, an analysis was carried out and the potential of doll therapy in working with and supporting children with special educational needs was revealed. In particular, a five-step algorithm covering partnership interaction and the gradual integration of puppets into activities was considered, the topics of the New Ukrainian School classes were outlined in accordance with educational fields, and the therapeutic aspect was determined. The modeling of key psychotraumatic or difficult-to-understand situations related to separation anxiety, war trauma, safety, family and traumatic experiences is highlighted. Specific techniques of puppet therapy are outlined. **Conclusions.** General conclusions have been made that doll therapy is defined as a comprehensive psychocorrectional method based on the mechanism of projective identification of a child with a doll, in which the doll acts as a safe object-mediator, through which an indirect influence on the child's personality occurs, in particular through such key techniques as projective communication and logotherapeutic exercises. According to the results of the survey, doll therapy is a highly effective technology for harmonizing the image of the self and social adaptation in an inclusive educational environment, but it requires highly qualified training of teaching staff and consideration of the individual abilities and needs of children with special educational needs. The prospects for further research in the practical direction of revealing the features of plot and symbolic technologies and tracing the psychological impact on children with special educational needs are substantiated.

Key words: doll, doll therapy, children with special educational needs, inclusive educational environment, New Ukrainian School.

Постановка проблеми. В умовах реформування системи освіти в Україні посилена увага приділяється проблемам виховання й розвитку дітей з особливими освітніми потребами (далі – з ООП). Отже, впровадження інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти передбачає вдосконалення освітньої траєкторії. Ми переконані, що метою інклюзивного освітнього середовища є створення атмосфери підтримки, єдності, взаємоповаги та довіри, адже кожному важливо знати, що його цінують як особистість, бачать, чують, і вбачаємо доцільність розглянути сутність та потенціал лялькотерапії, яка зумовлює передачу характерних рис характеру дитини з особливими освітніми потребами та форм поведінки для подальшої корекції та інтеграції.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Аспекти застосування ляльок у роботі з дітьми, включно з лялькотерапією, досліджували Л. Бегас, Ю. Бойчук, О. Вознесенська, К. Волкова, С. Ганджа, К. Маннапова, О. Казачінер, Н. Кравченко, Л. Калініна, О. Онипченко, Н. Хлопіна, О. Федій. Підтримуємо думку Н. Хлопоніної про те, що ефективність лялькотерапії безпосередньо пов'язана з функціонуванням низки ключових психотерапевтичних механізмів: проєкцією, ідентифікацією, заміщенням та емоційним відреагуванням [3, с. 298]. Кожен механізм має особливості, зокрема: проєкція розглядається як механізм перенесення неусвідомлених емоцій, бажань та внутрішніх конфліктів на зовнішній об'єкт – ляльку; ідентифікація проявляється у співвідношенні дитини з особливими освітніми потребами власного образу

чи переживань та образу ляльки; заміщення передбачає використання ляльки як замітника реальної особи чи ситуації, що викликає напругу; емоційне відреагування зумовлює очищення від негативних емоцій через їх вираження в безпечній ігровій формі. Варто зазначити, що О. Вознесенська наголошує на тому, що «лялькотерапія є дієвим засобом роботи з образом «Я» особистості, оскільки лялька надає можливості клієнтові спроектувати свої риси, усвідомити моделі спілкування та поведінки, спробувати нові» [1, с. 24]. У полі зору цих та інших дослідників лялькотерапії опиняються такі складові частини процесу: теорія, методологія, практика тощо.

Мета статті полягає в узагальненні сутності та специфіки лялькотерапії, визначенні її потенціалу в розвитку та підтримці дітей з особливими освітніми потребами у інклюзивній освіті з огляду на суспільні детермінанти в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Реформування системи освіти в Україні передбачає модернізацію змістового наповнення та підходів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, що актуалізує необхідність впровадження ефективних інноваційних корекційно-розвивальних технологій. Серед їх різноманіття значне місце посідає лялькотерапія – комплексний психокорекційний метод, який ґрунтується на проєктивному механізмі ідентифікації та є інструментом для розвитку комунікативних навичок, емоційної саморегуляції і соціалізації. Сутність методу полягає у моделюванні внутрішніх конфліктів і соціальних ситуацій за допомогою ляльки як об'єкта

перенесення, що є ефективним у роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями, затримкою психічного розвитку, розладами аутистичного спектру.

Відповідно до енциклопедичного словника з арттерапії, лялькотерапія – це процес «створення та використання ляльок задля психічного зцілення, розвитку та гармонізації» [2, с. 167–169]. Таким чином, сутнісна особливість методу полягає у проєктивному моделюванні: одночасно розглядається казковий мотив або проблемна ситуація за допомогою образу-посередника – ляльки. Лялька виступає як додатковий засіб, що забезпечує безпечне перенесення емоційних переживань дитини на зовнішній об'єкт, сприяючи їх подальшому усвідомленню та корекції.

Розглядаючи технологію, чітко простежуємо мету застосування лялькотерапії як корекційно-розвивальної технології, що полягає у комплексному впливі на ключові сфери особистості дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Це досягається шляхом проєктивного опрацювання навчального матеріалу та психоемоційних переживань (включно з травмуючим досвідом) через ігрове моделювання, що сприяє розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфер, формуванню комунікативних компетенцій та соціальної взаємодії, розкриттю творчого потенціалу та інтеріоризації морально-етичних цінностей.

У закладах дошкільної та загальної середньої освіти впровадження лялькотерапії реалізує низку таких конкретних корекційних і розвивальних завдань: розвиток комунікативних вмінь вищих психічних функцій та активізація мовленнєвої діяльності; оволодіння навичками ляльководення як засобу розвитку дрібної моторики; формування образу «Я» дитини з особливими освітніми потребами, моральних цінностей та адекватної самооцінки, соціальної стійкості; розвиток творчих здібностей та акторської майстерності; розвиток навичок емоційної та поведінкової саморегуляції; корекція деструктивних проявів поведінки [4, с. 118–119].

В рамках дослідження проведено анонімне опитування, в якому взяли участь вчителі початкових класів, асистенти вчителів та здобувачі освіти спеціальності «Спеціальна освіта» на територіальній площині

Закарпатської та Львівської областей. Загальна вибірка складала 68 опитуваних. За результатами опитування зроблено такі узагальнення. На одне із запитань, яке звучало «На вашу думку, що є найважливішим показником вибору ляльки та казки, який опрацьовується у процесі навчально-пізнавальної діяльності з дитиною з особливими освітніми потребами?» отримано такі варіанти відповідей: «чіткість закованої проблеми та вирішення є ключем до ефективного перенесення досвіду в реальність дитини» відповіли 38 осіб (55,9%); «мінімізація персонажів є необхідною методичною умовою для дітей з порушеннями уваги та концентрації» – 26 осіб (38,2%); «народні мотиви забезпечують сильнішу архетипову підтримку та універсальне розуміння конфліктів» – 2 особи (2,9%), «якість тексту забезпечує глибше занурення та повагу до дитини як до слухача» – 2 особи (2,9%). Відзначаємо, що у спільній діяльності з дітьми з психофізичними порушеннями доцільно застосовувати різні типи ляльок, хоча варто звернути увагу на специфіку роботи з кожним окремим видом ляльок, як-от: маріонетки, рукавички, об'ємні, пальчикові, ляльки бібабо або ляльки петрушки, мотузкові, площинні, тіньові, ляльки зі шкарпеток [4, с. 119].

Заняття класифікуються за освітніми галузями та орієнтовані на досягнення корекційно-розвивальних цілей у дітей з ООП. Отже, у науковому доробку представлено тематику занять з елементами лялькової вистави в Новій українській школі та терапевтичний аспект для дітей з особливими освітніми потребами.

Мовно-літературна освітня галузь. «Колобок», «Казка про хитру лисичку», «Кольорова кулька», «Котик та півник», «Різдвяна рукавичка», «Ріпка», «Ходить гарбуз по городу», «Червона шапочка на новий лад» [5, с. 163] – відпрацювання соціальних скриптів та послідовності подій (актуально для дітей з розладами аутистичного спектру та затримкою психічного розвитку). Розглядаючи проблематику з цього ракурсу, зазначаємо, що лялька використовується як засіб для подолання заїкання; розвиток критичного мислення та уяви, обговорення альтернативних поведінкових стратегій (замість деструктивних); емоційне залучення, формування естетичних цінностей та розвиток пам'яті (через опанування простих реплік).

Соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь. «Безпеки навколо тебе», «Все-світ. Сонячна система», «З вогнем не жартуй!» «Казка про гарбузову кашу», «Правила безпечного життя: вивчай, знай, виконуй!», «Як Гусачок дорогу переходив» [5, с. 163] – лялька (як жертва помилки або експерт) моделює небезпеку та алгоритм дій у стресовій ситуації, що актуально у воєнний період. Це знижує трижовність і підвищує засвоєння правил; лялька може виступати «потерпілим» (наприклад, забруднена рибка) для стимуляції співчуття; візуалізація абстрактних понять (космос, пори року) через ляльковий сюжет, що полегшує їх засвоєння дітьми з ООП.

Інтегровані уроки. «Великодня казка», «Лісова вистава», «Казкова ніч у бібліотеці», «Пригоди маленького Янголятка напередодні Святого Миколая», «Я люблю Україну!», «Чарівний годинник» [5, с. 163] – соціалізація та адаптація до суспільних свят, у згаданому ключі лялька допомагає зрозуміти соціально-культурні традиції та їхню послідовність; розвиток уяви та ігрових навичок через те, що лялька виступає засобом для рольового самовираження та подолання бар'єрів у спілкуванні; формування ідентичності та патріотичних почуттів через доступні для дитячого сприйняття образи.

На наш погляд, особливе корекційне значення для розвитку та підтримки дітей з особливими освітніми потребами відіграють вистави – «Гарбузова каша» (послідовність дій та засвоєння побутових знань (кулінарія, процеси)), «Зайчикова хата» (подолання страху

та захист особистих кордонів), «Зимове диво» (емоційна насиченість та опрацювання відчуття радості, очікування), «Кому потрібен сніговик» (цінність спілкування, дружби та взаємодопомоги), «Лісові пригоди. Казочка про вовка» (корекція страху та агресії (через образ Вовка)), «Наука для Оленки» (пізнавальна активність та мотивація до навчання), «Пригоди їжачка Колючки та його друзів» (комунікативні навички та налагодження соціальних зв'язків), «Подарунок матері» (сімейні цінності, прояв турботи та емоційна близькість), «Як осінь шукала парасольку» (причинно-наслідкові зв'язки та сезонні явища).

Наступне питання з опитувальника стосувалося підходу до вибору матеріалу для проведення лялькотерапії, що найкраще забезпечить інтеграцію дітей з ООП в інклюзивному класі. Це зумовило нас зіштовхнутися із різноголоссям, а саме: 24 відповіді (35,3% опитуваних) – інклюзія: спільна діяльність на основі єдиного матеріалу сприяє взаєморозумінню та соціалізації; 24 відповіді (35,3%) – необхідна повна індивідуалізація для максимальної користі для кожного учня; 20 відповідей (29,4%) – конфіденційність: спочатку індивідуальна робота забезпечує безпеку, а потім – соціалізацію. Відповідно до означеної проблеми, варто акцентувати увагу на тому, що під час роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку організація лялькотерапії реалізується за п'ятиступеневим алгоритмом, що охоплює партнерську взаємодію та поступове інтегрування вибору матеріалу, зокрема ляльки, у види діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм впровадження лялькотерапії в роботі з дітьми з ООП

Загалом у процесі спільної взаємодії вчитель (вихователь/психолог) та дитина з ООП застосовують ляльку для проєктивного моделювання ключових психотравмуючих або складних для розуміння ситуацій. Лялька виступає безпечним екраном, через який дитина може відреагувати та опрацювати внутрішні конфлікти та реальні ситуації, як-от: сепараційна тривога (моделювання ситуацій, пов'язаних з розлукою, обговорюються емоції ляльки, її поведінка та стратегія зустрічі з мамою); травма війни/безпека (моделювання поведінки ляльки під час повітряної тривоги, від імені ляльки дитина розкриває свої хвилювання та проговорює алгоритм дій для переходу до безпечного місця, що сприяє внутрішній саморегуляції); сімейні та травматичні переживання (розгляд ляльки з неповною сім'єю або ситуації, пов'язані зі смертю близьких чи переїздом). Можемо стверджувати, що зазначені приклади проєктивного моделювання цілісно реалізують як психокорекційні, так і розвивальні завдання лялькотерапії.

Загалом зміст останнього питання, представленого в анкеті, стосувався найбільшої перешкоди для ефективного впровадження лялькотерапії в закладах загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням. Думки досліджуваних розділилися таким чином: «скептицизм батьків чи керівництва (ставлення до методу як «несерйозного») є головним бар'єром» відповіли 30 опитуваних (44,1%), «недостатність адаптованих україномовних матеріалів є реальною проблемою» – 16 опитуваних (23,5%), «фінансова сторона завжди є обмежувальним фактором» – 13 опитуваних (19,1%), «відсутність державного визнання ускладнює включення методу в офіційні програми» – 9 опитуваних (13,2%). Наостанок щодо організаційно-методичного аспекту зосередимо увагу на тому, що в освітньому процесі та корекційній роботі з дітьми з психофізичними порушеннями застосовується низка специфічних прийомів лялькотерапії, які класифікуються відповідно до їхньої основної корекційної функції: проєктивна письмова

комунікація (інша назва – листування з лялькою); метод ігрового перенесення страху (інша назва – коробка страху, або подолання страху); корекція поведінки через механізм перенесення (інша назва – коригування поведінки); вправлення у правильній вимові звуків з лялькою; прийом «Інклюзивна лялька» [4, с. 120–121]. Саме такі прийоми пізнання себе й навколишнього світу є найбільш характерним та ефективним для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Образ «Я» дитини активно проєктується на ляльку. Таким чином, основною ідеєю цієї терапії є створення ситуації з використанням ляльок, що дає змогу дитині безпечно екстерналізувати та передати характерні риси власного характеру та форми поведінки для подальшої корекції та інтеграції.

Висновки. Підсумовуючи викладене, наголошуємо на тому, що лялькотерапія визначається як комплексний психокорекційний метод, що базується на механізмі проєктивної ідентифікації дитини з лялькою. Лялька виступає як безпечний об'єкт-посередник, через який відбувається опосередкований вплив на особистість дитини, зокрема через такі ключові прийоми, як проєктивна комунікація (листування з лялькою) та логотерапевтичні вправи (вимовляння звуків від імені ляльки). За результатами проведеного опитування зазначимо, що лялькотерапія є високоефективною технологією для гармонізації образу «Я» та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища, при цьому потребує висококваліфікованої підготовки педагогічного працівника та врахування індивідуальних можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами.

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми, перспективою подальшої наукової розвідки убачаємо розкриття особливостей сюжетних і символічних технологій, а також простеження психологічного впливу на дітей з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознесенська О. Лялькотерапія: особливості та ризики використання ляльки в терапії. *Простір арттерапії*. 2018. Вип. 1 (23). С. 12–25.
2. Вознесенська О., Скар О., Бреусенко-Кузнецов О., Деркач О., Мова Л. та ін. Енциклопедичний словник з арттерапії. Київ: Виконавець ФОП Назаренко Т., 2017. 312 с.

3. Хлопоніна Н. Лялькотерапія як метод психологічної корекції. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 297–301.
4. Потюк С. Лялькотерапія як засіб роботи з образом «Я» дітей з особливими освітніми потребами. *Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (06–07.11.2024) «Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами»: збірник наукових праць*. Харків: ХНПУ імені Г. Сковороди, 2024. С. 118–121.
5. Потюк С. Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX – початок XXI століття): дис. ... докт. філософії: 011 «Освітні, педагогічні науки». Дрогобич, 2024. 312 с.

REFERENCES:

1. Voznesenska, O. (2018). Lialkoterapiia: osoblyvosti ta ryzyky vykorystannia lialky v terapii [Puppet therapy: features and risks of using dolls in therapy.]. *Prostir art-terapii. Zbirnyk naukovykh prats*, 1 (23), 12–25 [in Ukrainian].
2. Voznesenska, O., Sknar, O., Breusenko-Kuznietsov, O., Derkach, O., & Mova, L. et al. (2017) *Entsyklopedychnyi slovnyk z art-terapii [Encyclopedic dictionary of art therapy]*. K.: Vkonavets FOP Nazarenko T. 312 s. [in Ukrainian].
3. Khloponina, N. (2012). Lialkoterapiia yak metod psykholohichnoi korektsii [Puppet therapy as a method of psychological correction]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*, 21, 297–301 [in Ukrainian].
4. Potiuk, S. (2024). Lialkoterapiia yak zasib roboty z obrazom Ya ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy [Puppet therapy as a means of working with the image of children with special educational needs]. “Innovatsiini pidkhody v osviti ta reabilitatsii ditei iz osoblyvymy osvitimy potrebamy: materialy VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (06–07.11.2024)”. *Innovatsiini pidkhody v osviti ta reabilitatsii ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy: zbirnyk naukovykh prats*. Kh.: KhNPU imeni H. Skovorody. S. 118–121 [in Ukrainian].
5. Potiuk, S. (2024). Problemy formuvannia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyshcha pochatkovoii shkoly zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii (kinets KhKh–pochatok KhKhI stolittia) [Challenges of forming an inclusive educational environment in primary school through innovative technologies (late 20th – early 21st century)]: dys. ... dokt. Filosofii: 011 Osvitni, pedahohichni nauky. Drohobych. 312 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.03.2026